

19. YÜZYIL KENTSEL

DÖNÜŞÜMLERİ:

KASIMPAŞA ÖRNEĞİ

Merve Aslı Kara Yüksel*

İstanbul'un sur dışı kentleşme sürecinde ilk yerleşim yerlerinden olan Kasımpaşa, burada bulunan tersane ile bugünkü kimliğini kazanmış bir semttir. Semtın coğrafi konumu ve kıyı şekillerinin sağlamış olduğu avantajla, Bizans döneminde küçük bir tersane inşası ile başlayan süreçte Kasımpaşa zaman içerisinde bir endüstri merkezi ve yerleşim alanı haline gelmiş, semtin fiziki ve sosyal oluşumu tersanedeki gelişmelere paralel olarak şekillenmiştir. 17. yüzyıla gelindiğinde Kasımpaşa imarlı bir sur dışı semti halini almış, 19. yüzyıla dek Osmanlı askeri sanayisinin önemli bir kısmı burada oluşmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tersanenin teknolojik olarak geri kalması sonucu çeşitli reformlara gidilmiştir. Bu dönemde yalnızca tersanede değil, kentin bütününde yaşanan dönüşüm faaliyetleri ve kent sınırlarının kuzeye doğru büyümesi, Kasımpaşa semtinin de fiziksel ve sosyal dönüşümünü tetiklemiştir. Çalışmada, Kasımpaşa semtinin 15. yıldan itibaren gelişimi ve 19. yüzyıl batılılaşma sürecinde tersane ve kentsel reformlar etkisinde geçirdiği dönüşümler incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İstanbul, Haliç, Kasımpaşa, Osmanlı Modernleşmesi, Kentsel Dönüşüm

Meltem

İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi/

Journal of the İzmir Mediterranean Academy

No. 9, Yaz/Summer 2021, 38-57, DOI 10.32325/iaad.2021.3

* Maltepe Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Araştırma Görevlisi / Maltepe University, Department of Architecture, Research Assistant / İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Doktora Öğrencisi / Istanbul Technical University, Department of Architecture, PhD Student / ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6829-2367>

Urban Transformations in Istanbul in the 19th Century: The Case of Kasımpaşa

Kasımpaşa, one of the first settlements in the urbanization process of Istanbul, is a district that gained its present identity with the shipyard. Starting with the construction of a small shipyard during the Byzantine period, Kasımpaşa became an industrial center and a residential area over time with the advantage of the geographical location and coastal shapes of the neighborhood. The physical and social formation of the neighborhood has been shaped in parallel with the developments in the shipyard. In the 17th century, Kasımpaşa became an out-of-town area and a significant part of the Ottoman military industry was formed here until the 19th century. Since the second half of the 19th century, various reforms have been made as a result of the technological backwardness of the shipyard. During this period, not only at the shipyard, but also throughout the city, the transformation activities and the expansion of the city borders to the north triggered the physical and social transformation of the Kasımpaşa district. In this study, the development of Kasımpaşa district from the 15th century and the transformations under the influence of the shipyard and urban reforms during the westernization of the 19th century were examined.

Keywords: Istanbul, Golden Horn, Kasımpaşa, Ottoman Modernization, Urban Transformation

Giriş

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti için reformlar dönemi olmuş, ekonomik, askeri, idari, mimari gibi pek çok alanda düzenlemeye gidilmiştir. Yapılan düzenlemeler sonucu ortaya çıkan değişiklikler özellikle başkent İstanbul'un kentsel düzeninde kendini göstermiş, Osmanlı'da bu döneme dek bilinmeyen yapı tipleri kent içerisinde yerini almıştır.

19. yüzyıl ortalarında İstanbul, kaotik, kalabalık, altyapı sistemlerinin bulunmadığı, kötü idare edilen ve sıkça yangınların yaşandığı bir kenttir.¹ Yüzyılın ikinci yarısında çıkarılan nizamnamelerle kent planlaması ve inşai faaliyetler düzenlenmeye çalışılmıştır. Kent yönetiminde bir düzen getirilmesi amaçlanmış ve sokak genişlikleri, yapı malzemeleri, kent hijyeni gibi kentsel düzene dair uygulamalar kurallara bağlanmıştır. Ancak, nizamnamelerle getirilen kurallar ekonomik ve toplumsal nedenlerle, kentin her bölgesinde homojen olarak uygulanamamıştır. Çalışmada ele alınan Kasımpaşa semti, burada bulunan tersanenin de etkisiyle bir yerleşim yeri olarak gelişmiş, bahsi geçen 19. yüzyıl dönüşümlerini tersanenin gelişim ve modernleşme süreci ile birlikte yaşamıştır. 19. yüzyılda Kasımpaşa semtinin yaşadığı dönüşüm, komşu semtler olan Galata ve Pera'daki batılı tarzda dönüşümden de oldukça farklıdır. Bu dönemde kurulan Altıncı Daire-i Belediye'nin hizmet sınırları dâhilinde kalan Kasımpaşa, Galata ve Pera'ya sunulan hizmetlerden yalnızca sıhhi sebeplerle zorunlu olanlarına dâhil olabilmiştir. Fiziki koşullar, sunulan hizmet ve yaşanan dönüşümler

¹ Murat Gül, *Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu*, çev. Büşra Helvacıoğlu (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018), 15.

değerlendirildiğinde, komşu semtler arasındaki yaşam standartlarının farklılaşması, semtlerin sosyo-ekonomik olarak da ayrışmasına sebep olmuştur.

Çalışma kapsamında, 19. yüzyıl ve öncesi dönemlere ait harita, gravür, fotoğraf ve yazılı kaynaklar aracılığıyla Kasımpaşa semtinin gelişimi ve 19. yüzyılda yaşadığı dönüşümler irdelenmiştir.

19. Yüzyıl Öncesi Kasımpaşa

Haliç'in kuzey yakasında bulunan Kasımpaşa, Galata Surları'ndan başlayarak Hasköy'e kadar, Taksim yönünde ise Şişhane'ye kadar uzanmaktadır. Bizans döneminde, bölgenin adı Pegai'dir ve bölgede saray, kilise ve tersane bulunmaktadır (şek.1)². Evliyâ Çelebi, Kasımpaşa'nın fetihten önce Ayalonka adı ile anılan bir manastır alanı olduğunu, fetih sonrası bu bölgenin Müslüman mezarlığı haline getirildiğini söylemektedir³. Fetihden sonra Fatih, Kasımpaşa Deresi'nin Haliç ile birleştiği bölgede birkaç gözden oluşan bir tersane, bir mescit ve bir divanhane yaptırmıştır. Matrakçı Nasuh'a ait 16. yüzyıl İstanbul gravüründe semtin Haliç kıyılarına eklenmiş tersane yapıları görülmektedir (şek. 2). Fatih, aynı dönemde Tophane-i Amire'nin de ilk adımlarını atmış, Osmanlı'nın çok önemli iki askeri sanayi kurumunu yaratmıştır⁴.

Şekil 1 Cristoforo Buondelmonti tarafından 1420'lerde çizilmiş İstanbul'un en eski haritası. <https://www.stinpoli.com/wp-content/uploads/2021/04/istanbulun-en-eski-haritasi.jpg>.

Şekil 2 Matrakçı Nasuh: Beyan-ı Sefer-i Irakeyn (16. y.y.). İstanbul manzarası = Vue d'Istanbul (16e siecle). İBB Atatürk Kitaplığı, Kartpostallar, Krt_011985.

Kasımpaşa, 15. yüzyıldan itibaren kıyıda tersane ve çeşitli endüstri yapıları, iç kesimlerde ise yerleşim yerleri olacak şekilde gelişmiştir. Ayverdi'ye göre, Kasımpaşa'da Fatih devri sonunda

² Semavi Eyice, "Haliç ve Tarihçesi," *Haliç 2001 Sempozyumu* içinde, der. İzzet Öztürk vd. (İstanbul: İSKİ, 2001), 105.

³ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, c. 1, ktp. 1, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 377.

⁴ Önder Küçükerman, *Türk Sanayi ve Tasarım Mirasının Ana Eksenini Altın Boynuzun Altın Zinciri Haliç* (İstanbul: Haliç Üniversitesi, 2018), 24.

iki mahalle oluşmuştur. Bunlardan biri, Beyoğlu sirtlarına doğru mescidi olan Sarı Lütü Mescidi Mahallesi, diğeri Kasımpaşa Deresi boyunca mescidi olan Taht Kadısı Mescidi Mahallesi'dir.⁵

16. yüzyılda Kanuni'nin, Kasım Paşa, Piyale Paşa, Ferhad Paşa ve Ayas Paşa'yı bölgeyi imar etmeleri için görevlendirmesi sonucu bölgede çok sayıda konut, cami, medrese, tekke yapıları inşa edilmiştir. Semt adını bölgenin düzenlenmesi ve gelişmesi için çalışan Güzelce Kasım Paşa'dan almıştır. Bu dönemde, Sakız fatihi Piyale Paşa Kasımpaşa'nın üstlerinde bir külliye inşa ettirmiştir. Piyale Paşa Külliyesi, cami, medrese ve tekleden oluşmaktadır fakat cami bir saatlik mesafede olduğundan cemaati azdır. Piyale Paşa buna çözüm olarak, tersaneden camiye kadar bir kanal açtırarak kayıklarla ulaşımı sağlamış ve cami cemaatinin kalabalıklaşmasını sağlamıştır. Ancak Piyale Paşa'nın ölümünden sonra bakım çalışmaları yapılmadığından bu kanal dolmuş, kayıkların girip çıkması mümkün olmamıştır.⁶ Açılan kanalla imara elverişli bir alan haline getirilmeye çalışılan bu alan, zamanla terk edilmiş, yerini kırlara ve bostanlara bırakmıştır (şek. 3).

Şekil 3 Piyâle Paşa Camii ve çevresi, XIX. yüzyıl.⁷

Çelebi, 17. yüzyılda Kasımpaşa içerisindeki en eski caminin, bir Mimar Sinan yapısı olan Koca Kasım Paşa Cami olduğunu söylemektedir ve caminin semtin en hareketli yerinde konumlandığından kalabalık bir cemaati olduğundan bahsetmektedir.⁸ Çelebi'nin aktarımına göre, 17. yüzyılda semtte yirmi bir adet tekke bulunmaktadır.⁹ İstanbul'un üçüncü mevlevihanesi olan Kasımpaşa Mevlevihanesi, Kasımpaşa bostanları içerisinde küçük bir tekke olarak bu yüzyılda kurulmuştur.¹⁰ Hovhannesyan, pazartesi günleri tekkede toplanan dervişlerin uzun hasır şapka ve geniş bir cüppe giyip davul ve kaval eşliğinde, tek ayak üzerinde dönerek sema ettiklerinden bahsetmiştir.¹¹

5 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu* (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1958), 66.

6 Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:377.

7 "Piyale Paşa Camii - Piyale Paşa Mosque," SALT Araştırma, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/68061>.

8 Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:377-78.

9 Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:380.

10 "Kasımpaşa Mevlevihânesi," TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasimpasa-mevlevihanesi>.

11 Sarkis Sarraf Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, çev. Elmon Hançer (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 37.

Kentleşmenin başlamasının yanı sıra, 17. yüzyılda Kasımpaşa çevresinin bostan ve bahçelerle çevrili olduğu bilinmektedir.¹² Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, sur dışında Üsküdar, Eyüp, Kasımpaşa ve Boğaziçi çevresinde mahalle aralarında bostanlar bulunduğundan, buralarda çok miktarda sebze ve meyve yetiştirildiğinden bahsetmektedir. Buradan çıkan ürünlerle semtte ikamet edenlerin ihtiyaçlarının karşılandığı ve hatta ürünlerin başka yerlere ihraç edildiği belirtilmektedir.¹³

1776 tarihli Kauffer haritaları incelendiğinde, Kasımpaşa bölgesinde, tersane yapılarının Aynalıkavak Sarayı'na doğru sahil hattı boyunca çoğalmış olduğu ve yerleşimin kuzey yönünde büyüdüğü görülmektedir (şek. 4). Bu dönemde, Haliç'in iki yakası arasında yalnızca deniz ulaşımı bulunmaktadır.

Kasımpaşa, 16. ve 19. yüzyıllar arasında önemli dinsel yapılarla donatılmıştır. Güzelce Kasım Paşa Cami, Kaptan-ı Derya Piyale Paşa Cami, Küçük Piyale Paşa Cami, Kulaksız Mescidi, Cezayirli Hasan Paşa Cami, çok sayıda tekke ve Kasımpaşa Mevlevihanesi bu dönemlerin yapılarındandır. Ancak Kasımpaşa'nın bugüne dek süren kentsel ve sosyal dokusunu etkileyen en önemli öge Tersane-i Amire'dir.

Şekil 4 François Kauffer tarafından üretilen 1786 tarihli Konstantinopolis şehir haritası. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/116051>.

Tersâne-i Âmire'nin Gelişimi

Osmanlı'nın ilk tersanesi, Yıldırım Bayezid zamanında Gelibolu'da yaptırılmıştır. Bu dönemde Haliç'te, Fatih Sultan Mehmet'in yaptırmış olduğu birkaç rıhtım, gemilerin barınması için yaptırılmış gözler, bir mescit ve Kapudan Paşa'nın köşkünden başka bir şey yoktur.¹⁴ Yavuz Sultan Selim, 1515 senesinde, donanmayı geliştirme amacı ile Sadrazam Piri Paşa nezaretinde, İstanbul'un Kasımpaşa bölgesinde bir tersane kurdurmuştur. Burada gemilerin inşa edileceği ve seferden dönen gemilerin çekileceği üstleri kapalı gözler yapılmıştır.¹⁵ Venedikli Vavassore tarafından yapılan 1510 tarihli İstanbul haritasında, Kasımpaşa önünde demirli olan ve tersane bölgesinde yapılmakta olan kadirgalar görülmektedir. Ayrıca Haliç'te değişik tipte kadirgaların olduğu gözlemlenmektedir (şek. 5).

¹² Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, 2. bas. (İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1988), 34.

¹³ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, haz. Ali Şükrü Çoruk (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 266.

¹⁴ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi – Bizantion Konstantinopolis İstanbul*, çev. Zeynep Rona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 281.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, 2. bas. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984), 396-97.

Şekil 5 Giovanni Andrea Vavassore tarafından üretilen 1520 tarihli İstanbul haritası. <https://sehirplanlama.ibt.istanbul/beyoglu-arsivi-haritalar/>.

I. Selim döneminde yaptırılan gözlerin sayısı Kanuni zamanında artırılmış, ambarlar, mahzenler eklenmiş ve Haliç'teki tersane geliştirilmiştir.¹⁶ Çelebi, Kanuni döneminde tersaneye baruthane kulesi, yetmiş kaptan mahzenleri, kürekhaneye, yedi adet mahzen ve yeni bir divanhane eklendiğinden bahsetmektedir.¹⁷

Eremya Çelebi, 17. yüzyılda, tersanede yarısı metruk halde bulunan üstü kapalı 110 inşaat gözünün varlığından söz etmiştir. Burada çekdiri, kalyon ve kadirga denilen farklı tipte gemiler inşa edilmektedir.¹⁸ Isac'a ait 17. yüzyıl haritasında da tersanenin kıyı boyunca genişlemiş olduğu gözlenmektedir (şek. 6). İnciciyan ise, tersanenin Kasımpaşa Deresi'nin denizle buluştuğu bölgede bulunan kısımdan eski tersane olarak bahsetmiştir. Yeni tersane kısmı Aynalıkavak Kasrı'nın yanında, tersane bahçesinin bulunduğu yerdedir.¹⁹

Tersane-i Amire bahçesi, hükümdarların Okmeydanı'nda cirit oynamaya çıkarken kullandıkları bir bölgedir ve buraya hasbahçe de denilmektedir.²⁰ Buraya ilk kasır I. Ahmet döneminde yaptırılmış, sonraki devirlerde farklı eklemelerle Tersane Sarayı büyütülmüştür. Tersane Sarayı'nın III. Ahmet zamanında "Aynalıkavak Sarayı" olarak anılmaya başlamasının sebebi, Venedik Cumhuriyeti ile imzalanan anlaşma sonrası padişaha hediye edilen aynaların, sarayın muhtelif dairelerine koydurulmasıdır.²¹

16 Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, 281.

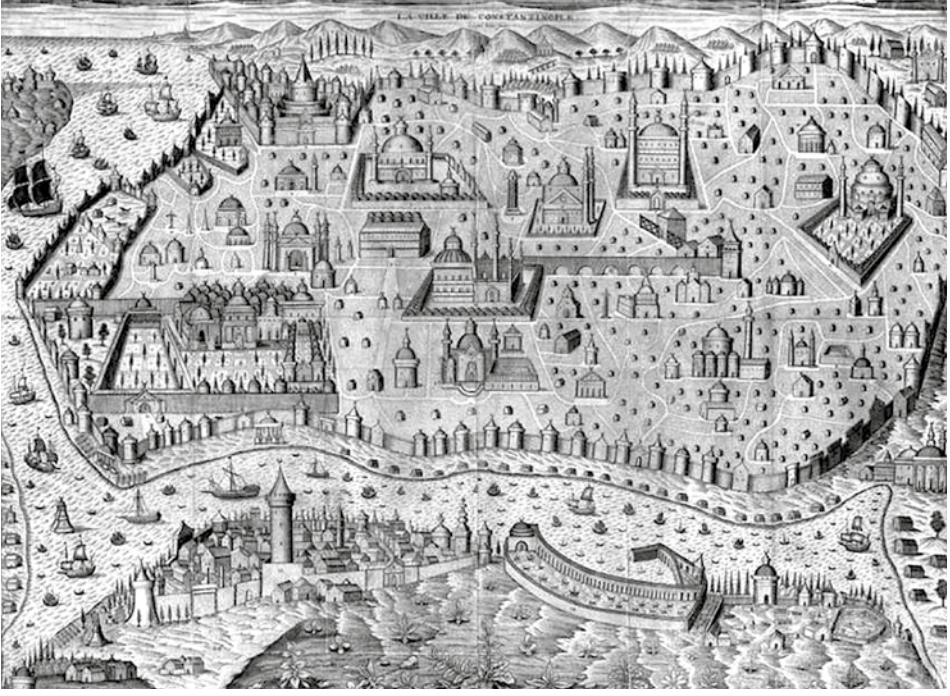
17 Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:378.

18 Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, 34.

19 P. Ç. İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan (İstanbul: İstanbul Fethi Derneği, 1956), 34.

20 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), 13-14.

21 *İstanbul Ansiklopedisi* (1960), "Aynalıkavak Sarayı" maddesi.

Şekil 6 Jaspas Isaac tarafından üretilen İstanbul gravürü. <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/beyoglu-arsivi-haritalar/>.

Kaptan Paşa'nın ikamet ettiği divanhane binası, ilk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde yaptırılmış, Yavuz Sultan Selim döneminde tersane genişletilirken yeni bir divanhane eklenmiştir. Böylece 16. yüzyılda tersanede iki divanhane bulunmaktadır.²² Sonraki yıllarda, divanhane birkaç kez yıkılıp yeniden yapılmıştır. Bu divanhaneler ahşap, deniz cepheleri sütunlar üzerindedir ve denize çıkma yapmaktadırlar. Bilinen son divanhane 1834 yılında yaptırılmış, 1869 yılında bu yapının yerine Bahriye Nezareti binası yaptırılmıştır.²³

Çelebi, Süleyman döneminde bir zindan inşa edildiğinden ve burada, Galata Zindanı ile birlikte toplam 31.000 esir bulunduğundan bahsetmektedir. Bu zindan öyle sağlam yapılmıştır ki kaçmak için tünel kazmak imkânsızdır.²⁴ Kömürçiyân, esirler arasında bulunan Bohemyalı Baron Wratislaw'ın casusluk ithamı ile düştüğü tersane hapishanesinde yazmış olduğu 1599 tarihli kitaptan alıntılar yapmıştır. Buna göre, hapishane üç ayrı binadan ibarettir. Ana binada dülgerler, marangozlar, demirciler, urgancılar, yelkenciler, bakırcılar gibi zanaat sahibi kişiler bulunmakta, bunlar kadırga inşaatı ve diğer işlerde çalıştırılmaktadır. İkinci bina, bir zanaatı olmayan kişilerden oluşmakta olup, bunlar kürekçi olarak kadırgalarda çalıştırılmaktadır. Üçüncü bina ise hasta ve yaşlı esirlerden oluşan hastane binasıdır.²⁵

17. ve 18. yüzyıl kaynaklarında da tersanenin arkasında zindan kısmının bulunmakta olduğu yazmaktadır. Burada, tersanede çalıştırılan esirler için kilise bulunmakta ve esirler arasında bulunan papazlar burada ayin yapmaktadırlar. Kömürçiyân, 1694 senesinde İstanbul'a gelen İtalyan seyyah Francesco Gemelli'nin casus sanılarak hapse düştüğü vakit, pazar günleri yapı-

²² Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, 11.

²³ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (1993), "Bahriye Nezareti Binası" maddesi.

²⁴ Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:378.

²⁵ Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi*, 212.

lan ayinlere şahit olduğundan bahsetmiş, ayrıca, Aubry de La Motraye'nin, kitabında tersane hapishanesindeki ayinler hakkındaki anlatısını referans vermiştir.²⁶ İnciciyan da, esirlerin tutulduğu hapishanede Frenklere ve Rumlara ait birer küçük kilisenin varlığından söz etmiştir.²⁷

15. yüzyılda Fatih'in çabaları ile oluşmaya başlayan Tersane-i Amire, sonraki yüzyıllarda hem teknolojik hem fiziki bir gelişme içerisine girmiştir. İçerisinde farklı kollardan zanaatkâr, asker, işçi ve esirlerin çalıştığı, Osmanlı'nın askeri sanayisinin en güçlü kollarından biri haline gelmiştir. 18. ve 19. yüzyıllara dek yükselen bir ivme ile gelişen tersane, bu yüzyıllarda teknolojik olarak geri kalmışlığın sonucu, batılı tarzda bir dönüşüme gidecektir.

Sosyal Yaşam

İstanbul'un fethinden sonra yürütülen nüfus politikaları sonucunda İstanbul nüfusu 50-60 yıl içerisinde 16.236 haneden 80.000 haneye çıkmış, buna bağlı olarak Haliç'in kuzey yakasında, Galata Surları dışında, Kasımpaşa'nın içlerinde olduğu yeni mahalleler oluşmuştur.²⁸ 17. yüzyılda Kasımpaşa, İstanbul'un imarlı ve önemli bir semti olup, 19. yüzyıl ortalarına kadar Galata Surları dışında kalan yerleşim yerlerinden en kalabalık olanlarındandır.

Evlîyâ Çelebi'nin aktarımına göre, 17. yüzyılda Kasımpaşa 11.060 haneli, Müslüman ağırlıklı bir semttir. Burada 10 Rum ve 1 Ermeni Mahallesi vardır ancak Yahudiler burada ikamet etmezler, yalnızca dükkânları bulunmaktadır.²⁹ Kasımpaşa'nın üst tarafında Kulaksız denilen bölgede bir Ermeni Mahallesi bulunmaktadır.³⁰

1516'da Gelibolu'daki tersanenin İstanbul'a nakledilmesi ile Gelibolu'dan ve İzmir'den gemi inşası için işçiler getirilerek tersane bölgesine yerleştirilmiş, ayrıca Lazistan ve Karaman'dan gemiciler getirilmiştir. Azapkapı semtine bugünkü ismini veren Azaplar Kışlası, bu dönemde, donanmaya hizmet eden erler için yaptırılmıştır.³¹

17. yüzyılda Kasımpaşa halkı üç sınıftan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, kaptanlar, deniz erleri ve gemicilerden oluşan maaşlı çalışan asker topluluğudur. Diğerleri ise esnaf, tüccar, gemi marangozları ve bir kısmı ilim erbabı dervişlerdir.³² Gemi yapımı için bölgeye yerleştirilen zanaat sahibi halk, semtin çeşitli mahallelerine dağılmıştır. Kalafat ve sal yapanlar Zindanarkası'nda, demirci Ermeniler Yeniçeşme'de Ermeni Mahallesi'nde, demir işleyen, halka yapan Çingenele Çürüklük ve daha yukarılarda ikamet etmektedir.³³ İnciciyan'ın aktarımına göre ise, Kasımpaşa halkı çoğunlukla sepicî, kaptan veya gemicidir.³⁴ Tersane civarında oturan çingenele ise tersane için gerekli olan demir elemanları üretmektedirler. Azapkapı taraflarında ise gemiler için demir güller üreten demirci dükkânları bulunmakta, yelken, halat gibi ihtiyaçlar buradan temin edilmektedir.³⁵

²⁶ Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi*, 212.

²⁷ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, 80.

²⁸ Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 32.

²⁹ Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:378.

³⁰ Hovhannesyan, *İstanbul'un Tarihçesi*, 37.

³¹ Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, 281.

³² Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:383-84.

³³ Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:378.

³⁴ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, 80.

³⁵ Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi*, 34-35.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey'in aktarımına göre, yazın Karadeniz limanlarına, kışın Suriye ve Mısır taraflarına giden Osmanlı ticaret gemileri, Tophane, Kasımpaşa, Galata semtlerinde gemi yapıcı marangoz ustaları tarafından inşa edilmektedir. Gemi yapımı için kullanılan kereste, çivi, zift, reçine, katran gibi malzemeleri satan esnaf da bu üretimden yararlanmaktadır. Tersane arkasında hurma lifi ve kendirden halat üreten urgancı esnafı bulunmaktadır.³⁶ Kasımpaşa'da ayrıca marangozcular, serenciler, dalgıçlar, balık satıcı, pastırmacı, kundakçı, barutçu esnafı bulunmaktadır.³⁷

Çelebi, Kasımpaşa'da 3.060 dükkân bulunduğunu, özellikle debbağlar esnafının çok kalabalık olduğundan bahsetmektedir (şek. 7). Kasımpaşa deresinin iki tarafında baştanbaşa dükkânlar bulunmakta ve köprüler aracılığıyla bağlantı sağlanmaktadır.³⁸ Ordunun ve İstanbul halkının deri ihtiyacı Kasımpaşa'nın da aralarında bulunduğu Eyüp, Tophane, Üsküdar, Yedikule semtlerinde bulunan debbağhanelerden karşılanmaktadır. Buralar ikişer üçer katlı binalardan oluşmaktadır ve her semtte on beş, yirmi dükkân vardır. Her dükkân bir usta idaresinde olup, ayrıca kalfa, çırak ve işçiler bulunmakta ve bu kişiler şafakla beraber işe başlayıp akşama kadar çalışmaktadır.³⁹ Kasımpaşa'da Ziba ve Hacıhüsrev mahallelerinde yerleşik düzene geçmiş çingeneler yaşamaktadır. Evliyâ Çelebi, Çingenelerin II. Mehmet tarafından İstanbul'a getirilip yerleştirildiğinden

Şekil 7 Kasımpaşa Kışla Meydanı'nda dükkânlar. Sultan II. Abdülhamid Han'ın Yıldız Fotoğraf Koleksiyonu, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.

³⁶ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *İstanbul Hayatı*, 242.

³⁷ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, c. 1, ktp. 2, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 499-567.

³⁸ Evliyâ Çelebi, *İstanbul*, 1:382-84.

³⁹ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *İstanbul Hayatı*, 258.

bahsetmiştir. Kasımpaşa civarındaki çingeneler tersane için demircilik yapımlarının yanında, müzisyenlik, falcılık ve büyücülük de yapmaktadır.⁴⁰

19. yüzyıl öncesi Kasımpaşa semti sosyal dokusunun büyük bir çoğunluğunu tersanede çalışan gemici, kaptan, deniz eri ve tersane için çalışan zanaat sahibi meslek grupları oluşturmaktadır. Bunun yanında esnaf, tüccar ve ilim sahibi dervişler de Kasımpaşa'da ikamet eden gruplardandır.

19. Yüzyılda Kasımpaşa Kentsel Düzeninin Dönüşümü

1839 tarihli Moltke haritası incelendiğinde, Kasımpaşa Senti'nin sahil bölgesinde tersane yapılarının yanında modern kışla, mühendishane gibi yapıların inşa edilmeye başlandığı ve yukarı kesimlerde yerleşim yoğunluğunun arttığı gözlenmektedir (şek. 8). Ayrıca bu yüzyılda yapılan Galata ve Unkapanı köprülerinin de deniz ulaşımına bir alternatif olarak inşa edilmiş olduğu ve iki yakayı birbirine bağladığı okunmaktadır.

Şekil 8 Daru'l-hilafetü'l-aliye ve civarı haritası/Moltke. İBB Atatürk Kitaplığı, Haritalar, Depo, Hrt_000041.

19. yüzyılda ulaşım ile ilgili gelişmeler, kent içerisinde birbirinden kopuk veya ulaşımı güç alanları bütünlendirmeye yönelik olarak yapılmıştır. 19. yüzyıl öncesinde Galata ve Kasımpaşa, İstanbul ile bağlantısını deniz taşımacılığı ile sağlamaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde iki yaka arasındaki ticaret ve nüfus yoğunluğunun artması, daha kısa sürede ulaşımın gerçekleştirilmesi ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bahsedilen sebeplerle, 1836 tarihinde Unkapanı ve Azapkapı arasında 10 metre genişliğinde ve 600 metre uzunluğunda ahşap bir köprü yapılmıştır. Köprünün bu noktada yapılmasının asıl nedeni burada bulunan Tersane-i Amire'dir. Tanzimat öncesinde Galata

40 Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (1994), "Çingeneler" maddesi.

ve Pera önemli ölçüde gelişmemiştir. Unkapanı ve Azapkapı arasında yapılan köprüden sonra, Galata'nın artan nüfusu ve gelişen ticari faaliyetler sebebiyle Eminönü Karaköy arasına 1845'te II. Mahmud'un eşi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından, 18 yıl boyunca hizmet verecek olan ahşap bir köprü yaptırılmıştır.⁴¹ Galata ve Unkapanı köprüleri zaman içerisinde yenilenmiş ve farklı taşıyıcı sistemlerle yeniden yapılmıştır (şek. 9).

Şekil 9 Guillaume Berggren tarafından 1890 yılında çekilen Galata Köprüsü fotoğrafı.
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194323>.

Tersâne-i Âmire'nin Modernleşmesi

18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşen batılı devletler arasındaki zayıf konumu, askeri, teknolojik ve sanayi reformlarının önem kazanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Tersane-i Amire'de pek çok alanda modernleşmeye gidilmiş ve yeni teknolojiler denenmiştir.

18. yüzyılın sonlarına doğru daha büyük gemilerin inşası gerekince tersane kızakları zamanla yetersiz kalmış, Cezayirli Hasan Paşa ve Küçük Hüseyin Paşa'nın katkılarıyla kızaklar büyütülmüştür.⁴² Bu dönemde III. Selim, Avrupa'daki ileri tersanelerde bulunan kapalı havuz yapısının bir benzerini İstanbul Tersanesi'nde inşa ettirmiştir. Dönemin Kaptan-ı Deryası Hüseyin Paşa, havuzun inşası için büyük paralar harcamıştır.⁴³ Gemi tamir ve imal işlerinde kullanılmak üzere yaptırılan havuzların inşası için Fransa ve İsveç'ten kuru havuz inşaatında tecrübeli mühendisler getirilmiş, sonuç olarak projelendirme ve inşa işleri İsveçlilere verilmiştir. Birinci kuru havuz inşası 1796 yılında başlamış, 1799 yılında tamamlanmıştır. Gemi boyutlarının zaman içerisinde büyümesi ile daha büyük kuru havuzlara ihtiyaç duyulmuştur. Böylece 1821-25 ve 1857-70 tarih

⁴¹ Çelik, *Değişen İstanbul*, 32.

⁴² *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (1994), "Tersane-i Âmire" maddesi.

⁴³ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, 81.

aralıklarında ikinci ve üçüncü havuzlar, birinci kuru havuzun yapım teknikleri örnek alınarak Türk mühendisler tarafından inşa edilmiştir. 18. yüzyılda inşa edilen birinci kuru havuzun yeni gemi boyutları için yetersiz kalmasından ötürü 1874-76 tarihleri arasında karaya doğru büyütülmüştür. Bu dönemde, önceleri hayvan gücü ile sağlanan havuzlardaki suyun boşaltılması işlemi, modern buhar makineleri ile yapılmaya başlanmış ve böylece suyun birkaç dakika içerisinde boşaltılması mümkün kılınmıştır. Ayrıca Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'nın girişiyle Avrupa'dan bir yüzer havuz alınmış ve tersanede monte edilerek hizmete sokulmuştur. Getirilen yüzme havuzu sayesinde 150 tonluk gemilerin tamiri kolaylaştırılmıştır.⁴⁴

1832 yılında Amerikalı bir gemi inşa mühendisi Foster Rhodes'e Tersane-i Amire'de görev verilmiş, böylece gemi inşa alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Rhodes tarafından, 1834-37 yılları arasında ahşap tekneli klasik savaş gemileri, 1837'de ise ilk kez buhar makineli gemi inşa ettirilmiştir. Buhar makineli bu gemilerin kazanları ve makineleri İngiltere'den ithal edilmiş ve 1839'da kurulan Tersane-i Amire bünyesindeki Vapurculuk Nezaretı, bu ithal edilen ilk buharlı yolcu gemilerini çalıştırmıştır.⁴⁵

Bu dönemde tersanede, buhar gücü ile çalışan yeni makina atölyeleri ve imalathaneler açılmıştır. Haddehane, Demirhane, Bıçkılıhane bu dönemde yapılan işletmelerdir.⁴⁶ Yeni yapılan eklemelerle tersane kıyı şeridi boyunca Hasköy'e doğru büyümüş, Haliç'in güney kıyısında dahi tersaneye ait atölye yapıları yer almıştır. Melling'in gravürlerinde Ayvansaray ve Sütlüce sahillerinde yer alan küçük tersane yapılarını gözlemek mümkündür (şek. 10).

Şekil 10 Sütlüce'de tersane gözleri. Neclâ Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1992).

19. yüzyıla kadar yapılan eklemelerle, Azapkapı'dan Hasköy'e doğru olan kıyı şeridinde tersane genişlemiş ve Osmanlı Donanması'nın merkez üssü haline gelmiştir. İnşa tezgâhları, donanım ve

⁴⁴ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, "Tersane-i Âmire" maddesi.

⁴⁵ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, "Tersane-i Âmire" maddesi.

⁴⁶ Küçükerman, *Altın Boynuzun Altın Zinciri Haliç*, 67.

malzeme ambarları, havuzları, kışlaları, yelken dikim kürek yapım atölyeleri, dökümhanesi, cami, mektep, hamam, hatta zindanlarıyla Tersane-i Amire büyük bir denizcilik merkezidir (şek. 11). Haliç, aynı zamanda saray çevresinin ve zenginlerin sayfiye bölgesi olma özelliğine sahip olsa da, 19. yüzyılın sonlarına doğru büyük kışla ve sanayi yapılarının belirmesi, tersanenin kıyı şeridi boyunca genişlemesi, bu bölgede sanayi fonksiyonunun ağır bastığını göstermektedir.

Şekil 11 Sébah ve Joaillier'in gözünden Haliç Tersanesi'nden Kasımpaşa ve Haliç'in görünümü.
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194322>.

Yeni Yapı Tipleri

19. yüzyıla gelindiğinde, kışla yapıları, Mühendishane, Bahriye Nezareti gibi yeni yapı tipleri Kasımpaşa silüetindeki yerini almış durumdadır. Kışla yapılarından ilki Divanhane'nin yakınında Cezayirli Hasan Paşa tarafından 1782 yılında yaptırılan Kalyoncular Kışlası'dır (şek. 12).⁴⁷ Kışla, tersane için iyi eğitilmiş bir mürettebat oluşturmak ve askerleri disiplin altına almak amacı ile kalyon tipi yelkenli gemilerde görev yapan kalyoncu askerlerinin barınması için inşa edilmiştir. İkinci bir kışla olan Humbaracılar Kışlası ise, 1792 yılında savaş sırasında humbara denilen küçük el toplarını kullanan humbaracı askerlerin barınması ve eğitimi için yapılmıştır. Böylece, bahriye donanmasında daha iyi eğitilmiş ve disipline edilmiş bir asker gücü sağlanmaya çalışılmıştır.

18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı ordusu teknik açıdan zayıf durumdadır ve eğitilmiş kadrolara ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple, 1773 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun açılmış ve gemi inşasında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Okulun hocaları arasında Fransız ve İngiliz öğretim üyeleri bulunmaktadır. Bunlar, gemi mühendisliği, istihkâm, top dökümcülüğü, topçuluk, deniz savaşları, astronomi gibi konularda dersler vermişlerdir. Okuldaki uygulamalar zaman zaman Sadrazam ve Padişah tarafından takip edilmiştir. Okul 1825 yılında, Mühendishane-i Bahri Hümayun ve Mühendishane-i Berri Hümayun olarak ayrılmıştır.⁴⁸ Mühendishane olarak kullanılan yapı 1821 Kasımpaşa yangınında yanınca, okul 1838 yılına kadar farklı yerlerde eğitim vermiştir.

⁴⁷ Hovhannesyan, *İstanbul'un Tarihçesi*, 37.

⁴⁸ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (1994), "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" maddesi.

Şekil 12 Kalyoncu Kışlası ve Bahriye Nezâreti - Kalyoncu Barracks and Ministry of Navy. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/97277>.

En son Cezayirli Hasan Paşa Konağı satın alınarak, burada 400 öğrencinin eğitilmesine uygun bir Deniz Mühendishanesi yapısı inşa edilmiştir (şek. 13).⁴⁹ Bu yapı 1851 yılına kadar kullanılmış, 1853 yılında Bahriye Merkez Hastanesi'ne dönüştürülmüştür.

Tanzimat'ın ilanından sonra ise bahriyede islahat hareketlerine girilmiş, 1845 yılında Bahriye Meclisi kurulmuştur. Ardından 1867'de kaptan paşalık müessesesi lağvedilerek yerine Bahriye Nezareti kurulmuş, 1869 yılında ise bugün Kuzey Deniz Hava Sahası Komutanlığı olarak kullanılan kâgir Bahriye Nezareti binası inşa edilmiştir (şek. 14).

Şekil 13 Kasımpaşa / Claude-Marie Ferrier Fotoğrafı / 1850'ler. <http://www.eskiistanbul.net/resimler/kasimpasa-claude-marie-ferrier-fotografi-1850ler.jpg>.

⁴⁹ Küçükerman, *Altın Boynuzun Altın Zinciri Haliç*, 61.

Şekil 14 Basile Kargopoulo'nun gözünden Haliç Tersanesi'nden Kasımpaşa'nın görünümü.
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194321>.

Altıncı Daire-i Belediye'nin İcraatları

1855 yılında İstanbul Şehremaneti kurulmadan önce, kent kadılarla yönetilmiştir. Bu tarihten sonra İstanbul sur içi ve sur dışı, alt bölgelere ayrılarak, bu bölgelerin sorumluluğu belediyelere verilmiştir. Belediyelerin sorumlulukları, cadde, sokak ve kaldırımları bakımlı hale getirmek, su yolları ve lağımaları düzenlemek ve bölgenin temizliğini sağlamaktır.

Kasımpaşa semtinden, Galata ve Pera bölgesine de bakan Altıncı Daire-i Belediye sorumludur. Belediye, batılı nüfusun yoğun bulunduğu ve ekonomik düzeyin yüksek olduğu Galata ve Pera bölgelerinin batılı standartlarda gelişimi için çalışırken, Kasımpaşa bölgesindeki icraatlar sıhhi ve zorunlu sebeplerle yerine getirilmiştir. Bunlardan başlıcaları, Kasımpaşa Deresi'nin hijyenik açıdan problem oluşturmamasına, çöplerin toplanması ve imhasına, kolera salgınları gibi sorunları çözmeye yönelik icraatlarıdır.

Baruthane Deresi ve Tatavla Deresi Kasımpaşa'da birleşerek Kasımpaşa Deresi'ni oluşturmakta ve Haliç'e dökülmektedir (şek. 15). Kasımpaşa Deresi'nin bir sorun haline gelmesi ve çevre halkının şikâyetleri 18. yüzyılın ikinci yarısında başlar. Çevre semtlerin lağım suları, konutların ve debbağhanelerin atık suları zamanla dereyi kirletmiş, yağın yağmurlarla taşan dere evlere, cami, mescit ve bostanlara zararlar vermiştir. Gelen şikâyetler üzerine çeşitli zamanlarda derenin temizliği yapılmış olsa da, derenin kirliliği ve taşma problemine çözüm bulunamamıştır. Farklı zamanlarda ve farklı kurum ve kişilerce derenin üzerinin kapatılması üzerine projeler üretilmiş, fakat maliyetin yüksek olması sebebiyle uygulamaya geçilememiştir. 19. yüzyıl itibarıyla kolera hastalığının yaygınlaşması üzerine alınan önlemler yalnızca derelerin ıslahı ile sınırlı kalmamış, sokakların temizliği konusunda da bir takım kurallar getirilmiştir.⁵⁰ Osmanlı arşivlerinde derenin temizlenmesi ile ilgili 1891-1893 tarih aralığına ait çok sayıda yazışma ve derenin ıslahına dair üretilen proje çizimleri bulunmaktadır (şek. 16). Özellikle bu dönemlerde kolera hastalığının yayılmasını engellemek amacıyla yalnızca Kasımpaşa Deresi değil, Kurbağalidere'nin de ıslah edilmesi gerektiğine dair Osmanlı arşivlerinde yazışmalar mevcuttur.

⁵⁰ Emel Soyer, "18. ve 19. yy İstanbul Kasımpaşa Deresi Islah Çalışmaları," *Toplumsal Tarih*, s. 169 (Ocak 2008): 66-76.

Şekil 15 Kasımpaşa Deresi⁵¹.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Altıncı Daire'nin kurulduğu yıllarda, Şişli'ye doğru büyüyen Galata ve Beyoğlu civarında, bu büyümeye uygun bir altyapı kurulamamıştır. Altıncı Daire'nin sorumluluğunda olan alanlarda temizlik ve kanalizasyon hizmetleri yetersiz kalmaktadır. Bunun üzerine Altıncı Daire, 1859 yılında, "Sokaklara Dair Nizamname" adında, temizlik usullerine de değinen bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre, her gün belirli saatte çöpler çöp arabaları ile toplanacak, her hane ve dükkân kapısının önü temiz tutulacak, lağım yolları inşa edilecek, sokak satıcıları bir yerde uzun süre duraklayamayacak, su olukları sokağa kadar uzatılmayacak, tamir amaçlı dahi olsa izinsiz kaldırım taşları yerlerinden çıkarılmayacak (şek. 17), pis sular lağıma akıtılacaktır.⁵²

Şehrin temizliğinin sağlanması amacıyla yapılan çalışmaların son aşamasını toplanan çöplerin şehir dışına çıkarılması ve imhası oluşturmaktadır. Şehremaneti'nin kurulmasından önceki dönemde mahallelerden toplanan atıklar semtin sahilindeki iskelede ayrıştırılıp, kalan atıklar deniz açıklarına bırakılmaktadır. Altıncı Daire-i Belediye kurulduktan sonra, Kasımpaşa ve Galata çöp iskeleleri oluşturulmuş ve çöpler aynı usullerle denize dökülmüştür. Ancak, 1860'lı yıllarda Haliç'e dökülen çöplerin sahile vurması ve Haliç Limanı'nı doldurması endişesiyle, çöpler Kumkapı ve Yenikapı taraflarına dökülmeye başlanmıştır. 1899 yılında, Kasımpaşa çöp iskelesinin tersanede bulunan havuzları kirlettiği gerekçesi ile kaldırılması gündeme gelmiş ancak Galata'daki iskele tek başına yeterli gelmeyeceğinden, bu fikirden vazgeçilmiştir.⁵³

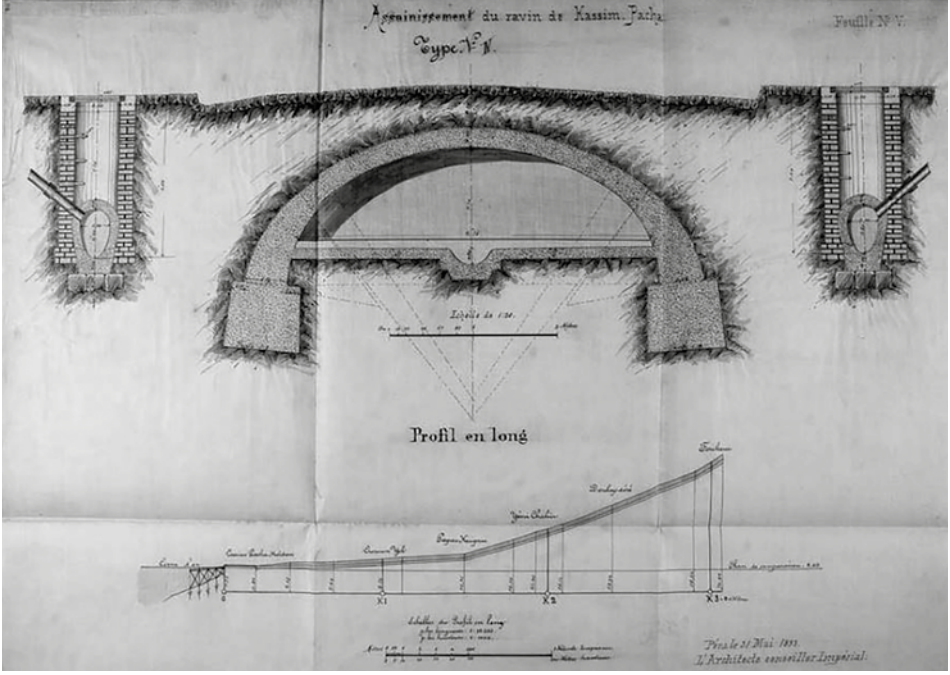
Osman Nuri Ergin dönemin temizlik çalışmalarını şöyle anlatmaktadır: "*Hâlbuki mahalle aralarında o dar, çamurlu sokaklarda yarık, yıkık duvarların dipleri yaz, kış çamurlu ve süprüntülü, kedi, köpek, fare leşleriyle dolu arsalarla viraneler öbek öbek pisliklerle dolu olduğundan, gelip geçtikçe iğrenmemek mümkün olmazdı. İşte mahalleler arasındaki sokaklarımız böyle sefilane bir manzara*

51 "İstanbul, Qassım Pacha - İstanbul, Kasımpaşa," SALT Araştırma, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208227>.

52 Mehmet Mazak ve Fatih Güldal, *Osmanlı'dan Günümüze Temizlik Tarihi - Tanzifat-ı İstanbul* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 63-74.

53 Mazak ve Güldal, *Tanzifat-ı İstanbul*, 165-67.

gösterdiği halde, Şehremaneti kavalırları yalnız çarşı ve pazarlarda dolaşıp temizlik hususunda dükkâncıları yakalamakla yetinirlerdi.”

Şekil 16 Derenin üzerinin örtülmesi ve yan taraflarına lağım inşası planlanan projeye ait bir çizim⁵⁴.

Şekil 17 Kasımpaşa kaldırımları⁵⁵.

54 BOA, Y.A.HUS, 275/120, 1893.

55 "Bedrettin Cami, Kasımpaşa, 1923," Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, Erişim Tarihi: 18 Nisan 2020, <http://www.eski-istanbul.net/4288/bedrettin-cami-kasimpasa-1923>.

Osmanlı arşivlerinde ayrıca, Kasımpaşa bölgesindeki kaldırımların tamiri, suyollarının tamiri, lağımaların yapılması, kolera hastalığının denetimi, çiçek hastalığına karşı aşı nizamnamesi gibi konularda çeşitli belgelere rastlanmıştır.

Kasımpaşa'da Sosyal Yapının Değişimi

16. yüzyıldan itibaren kaptan paşaların ve ulemaların ikamet ettiği bölge, 18. yüzyıldan itibaren kente göç edenlerin yerleştiği bir bölge halini almıştır. Kasımpaşa, İstanbul'daki diğer semtler gibi çok defa yangınlar geçirmiş, 1821 yangınından sonra ise bir daha eski görkeminde kavuşmamıştır. Semt, yüksek rütbeli denizcilerin, tersane emirlerinin, ulema köşklerinin, kasırlarının, konaklarının bulunduğu bir semt iken 19. yüzyıl ortalarından itibaren bahriyeye mensup orta sınıf kişilerin ve esnafın ağırlık kazandığı bir bölge haline gelmiştir.⁵⁶ Tersanenin gelişimine ve donanmanın artan ihtiyaçlarına paralel olarak, bölgeye alt gelir grubundan bir nüfus yerleşmiştir.

Ayrıca 19. yüzyılda, Osmanlı'nın toprak kayıpları sonucu Balkanlar'dan İstanbul'a göçen nüfus, Haliç kıyısında Kasımpaşa ve Hasköy semtlerine yerleşmiştir. Böylece, Haliç'in kuzey yakasındaki Hasköy, Kasımpaşa, Sütüce semtleri düşük gelir grubundan nüfusun ikamet ettiği semtler haline gelmiştir. Bahsedilen sebepler dışında, Galata, Pera ve kuzeye doğru yeni oluşan semtlerin imar faaliyetlerine ve kentsel hizmetlerine verilen ağırlığın yanında, Kasımpaşa bölgesinin bakımsız kalması, gelir grubu iyi olan nüfusun bu bölgeden taşınmasına etken olmuştur.

Değerlendirme

Kasımpaşa'nın bir yerleşim alanı olarak gelişimi 15. yüzyılda başlamış ve tersanenin gelişimine paralel olarak devam etmiştir. 19. yüzyıla dek, semtin ekonomik ve sosyal yapısını belirleyen etken Osmanlı'nın en büyük askeri sanayi kuruluşu Tersane-i Amire olmuştur. Tersanenin kuruluşundan itibaren bölge imara açılmış, cami, tekke, okul gibi çok sayıda yapı inşa edilmiştir. Kasımpaşa halkının büyük çoğunluğu tersanede çalışan ve tersane için üretim yapan halktan oluşmuştur.

19. yüzyılda Osmanlı'nın askeri ve teknolojik olarak batılı devletler karşısında zayıflaması, bir takım reformlara sebep olmuştur. Kasımpaşa bölgesinde, bu reformların büyük çoğunluğu tersane üzerinden gerçekleşmiştir. Tersane bölgesinde, donanma erleri için kışla yapıları inşa edilmiş, ayrıca teknik eleman yetiştirmek üzere Mühendishane kurulmuştur. Bu dönemde tersanede ve Mühendishane'de Avrupalı ve Amerikalı meslek adamları çalıştırılmış, batının teknoloji bilgisinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Sanayisi ileri devletlerden, buharlı makineler ithal edilmiş, bunlar tersanede kullanılarak kadirgalar inşa edilmiştir. Avrupa'nın gelişmiş tersanelerinde bulunan kuru havuz sistemleri Tersane-i Amire'de uygulanmıştır. Ayrıca Tanzimat sonrası kaptan paşalık görevi yerine Bahriye Nezareti kurulmuş, donanmada da çağdaşlaşma hamleleri yapılmıştır. Bu dönemde inşa edilmiş Kalyoncu Kışlası, Humbaracılar Kışlası, Bahriye Nezareti ve Mühendishane yapısı, 19. yüzyıl anıtsal kamu yapıları olarak Kasımpaşa silüetine eklenmiştir.

⁵⁶ İstanbul Ansiklopedisi (1960), "Bahriyeli, Bahriyeliler" maddesi.

19. yüzyılda tersanede yaşanan gelişmelerin aksine, bölge alt gelir gruplarına hitap eden bir semt haline gelmiştir. Altıncı Daire-i Belediye'nin, Kasımpaşa'da yeterince aktif olmaması, Galata, Pera ve kuzey bölgelerde yeni oluşan semtler ile Kasımpaşa arasında büyük hizmet farklılıklarına sebep olmuştur. Daha iyi hizmet görmek isteyen yüksek gelir grubuna sahip kişiler, diğer bölgeler yanında bakımsız kalan Kasımpaşa bölgesinden ayrılmış, bunların yerine İstanbul'a göç eden alt gelir grubundan kişiler taşınmıştır. Ayrıca, kent genelinde geliştirilen ulaşım projelerinin semte uğramaması da Kasımpaşa bölgesinin çevre semtler yanında gelişmemesine neden olmuştur.

Semtte yerleşimin başladığı dönemden itibaren, semtin kimliği ve sosyal dokusunu şekillendiren temel unsur, tersanenin varlığı olmuştur. Osmanlı döneminde, tersane ve gelişen denizcilik sektörüne bağlı olarak zanaat gruplarının, tersane işçilerinin, askerlerin, kaptanların, gemicilerin yaşadığı bir semt olan Kasımpaşa, 20. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'dan göç eden kişilerin yerleştiği bir yer haline gelmiştir. Zaman içerisinde tersane giderek işlevsizleştirilmiştir ve günümüzde gelinen noktada bir tüketim mekânına dönüştürülmektedir.

Kasımpaşa, bir üretim mekânı olan tersanenin de varlığıyla Osmanlı döneminden itibaren emekçilerin yerleşim yeri olmuştur. Bu bağlamda, Kasımpaşa semtinin üretim ve emek mekânı olan tersane ile asırlardır süregelen ilişkisi, bugün ve gelecekte unutulmamalı ve unutturulmamalıdır.

Kaynakça

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1958.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. Hazırlayan Ali Şükrü Çoruk. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Y.A.HUS, 275/120, 1893.

Bostan, İdris. *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.

Çelik, Zeynep. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. Çeviren Selim Deringil. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi. "Bedrettin Cami, Kasımpaşa, 1923." Erişim Tarihi: 18 Nisan 2020. <http://www.eskiistanbul.net/4288/bedrettin-cami-kasimpa-sa-1923>.

Evlîyâ Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*. C. 1, ktp. 1. Hazırlayanlar Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Evlîyâ Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*. C. 1, ktp. 2. Hazırlayanlar Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Eyice, Semavi. "Haliç ve Tarihçesi." *Haliç 2001 Sempozyumu* içinde, derleyenler İzzet Öztürk, Erdoğan Okuş, Hasan Zuhuri Sarıkaya, Cem Gazioğlu, ve Ali Fuat Aydın, 104-29. İstanbul: İSKİ, 2001.

Gül, Murat. *Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu*. Çeviren Büşra Helvacıoğlu. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.

Hovhannesyan, Sarkis Sarraf. *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*. Çeviren Elmon Hançer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

İnciciyan, P. Ğ. *XVIII. Asırda İstanbul*. Çeviren Hrand D. Andreasyan. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği, 1956.

Kömürciyan, Eremya Çelebi. *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*. Çeviren Hrand D. Andreasyan. 2. bas. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, 1988.

Kuban, Doğan. *İstanbul Bir Kent Tarihi – Bizantion Konstantinopolis İstanbul*. Çeviren Zeynep Rona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Küçükerman, Önder. *Türk Sanayi ve Tasarım Mirasının Ana Ekseni Altın Boynuzun Altın Zinciri Haliç*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, 2018.

Mazak, Mehmet, ve Fatih Güldal. *Osmanlı'dan Günümüze Temizlik Tarihi - Tanzifat-ı İstanbul*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

SALT Araştırma. "İstanbul, Qassım Pacha - İstanbul, Kasımpaşa." Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208227>.

SALT Araştırma. "Piyale Paşa Camii - Piyale Paşa Mosque." Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020. <https://archive.saltresearch.org/handle/123456789/68061>.

Soyer, Emel. "18. ve 19. yy İstanbul Kasımpaşa Deresi İslah Çalışmaları." *Toplumsal Tarih*, s. 169 (Ocak 2008): 66-80.

TDV İslâm Ansiklopedisi. "Kasımpaşa Mevlevîhânesi." Erişim Tarihi: 21 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasimpasa-mevlevihanesi>.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*. 2. bas. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.